

الحمد لله
الرحمن الرحيم

جامع التواریخ حسنی

شهاب الدین حسن یزدی

(بخش تاریخ سلجوقیان)

مقدمه، تحقیق و تصحیح:

بلنت اوز قوزو گودنلی

هنر گسترش

۱۳۹۹

سرشناسه	: ابن شهاب، حسن بن شهاب، قرن ۹ ق.
عنوان و نام پدیدآور	: جامع التواریخ حسنی (بخش تاریخ سلجوقیان) / حسن یزدی.
مشخصات نشر	: تهران: فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۳۴۶ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۲-۲۸۰-۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: ایران - تاریخ - تیموریان، ۷۷۱-۹۱۱ ق.
موضوع	: نثر فارسی - قرن ۹ ق.
شناسه افزوده	: یزدی، حسن، گردآورنده
رده بندی کنگره	: DSR ۱۰۸۶
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۶۶۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۸۰۹۸۱۶

مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»

جامع التواریخ حسنی

(بخش تاریخ سلجوقیان)

شهاب‌الدین حسن یزدی

مقدمه، تحقیق و تصحیح: بُلنت اوز قوزو گودنلی

ویراستار: عبدالحسین لاله

صفحه‌آرا: میثم رادمهر

طراح جلد: آرمان خرمک

چاپ اول ۱۳۹۹

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

چاپخانه: چاپ دیجیتال فرهنگستان هنر

شابک: ۰-۸۲-۲۳۲-۴۶۹-۸۷۹

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

مؤسسه: تهران - انتهای خیابان فلسطین جنوبی - خیابان لقمان ادهم - بن بست بوذرجمهر - شماره ۲۴ -

مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن». تلفن: ۴-۶۴۹۸۶۹۲ - دورنگار: ۶۶۹۵۱۶۶۲

پست الکترونیک: publishing@honar.ac.ir

فروشگاه مرکزی: خیابان ولی عصر - نرسیده به چهارراه طالقانی - شماره ۱۵۵ - ساختمان مرکزی فرهنگستان

هنر. تلفن: ۰۹۹۰۶۴۹

نشانی اینترنتی: matn.publishing.honar.ac.ir

فهرست مطالب

۱۱.....	پیشگفتار
۱۳.....	مقدمه
۳۳.....	تاریخ سلجوقیان
۳۵.....	آغاز دولت آل سلجوق
	ملوک آل سلجوق تعمدهم الله بغفرانه؛ اول نسب ایشان گفته شود و سبب آمدن ایشان به خراسان .
	۴۲
۴۵.....	نامه نوشتن سلطان محمود به آل سلجوق از تصنیف مصنف این جامع التواریخ
	نامه حسین عمید سوری نزد سلطان مسعود و شکایت از سلجوقیان کردن و طلب کردن لشکر به
۴۹.....	جنگ سلجوق
	قصه جنگ سلطان مسعود و آل سلجوق جغری بک و طغرل بک و ظفر یافتن ایشان بر لشکر سلطان
	۵۵
۶۳.....	قصه سلطنت آل سلجوق بعد از محاربه سلطان مسعود و مکتوب با خلیفه نشتن از حال خود
۷۰.....	بازآمدن شهروش به طلایه و شیخون زدن بلغربلویفا و عیاران او چهل نفر والسلام
۷۸.....	آمدن بساسیری و گرفتن بغداد و خلیفه را و آگاه شدن سلطان طغرلبک از حال خلیفه بغداد
۸۳.....	آمدن سلطان طغرلبک به بغداد و هلاک کردن بساسیری و دیگر دشمنان
۸۴.....	قصه سلطنت جفرلبک
۸۶.....	نشستن آل ارسلان محمد به جای پدر بر تخت خراسان
۸۷.....	السلطان عضدالدوله ابوشجاع آل ارسلان محمد بن چغری بک بن میکائیل
۸۹.....	در سلطنت سلطان عزالدین والدین ملک شاه بن محمد داود قسیم امیرالمومنین

- ذکر سلطان ملک‌شاه و خواستن ترکان بطمغاج خان به تدبیر خواجه نظام‌الملک و خواجه عبدالسلام
وزیر ماورالنهر..... ۹۰
- نامه نوشتن خواجه عبدالسلام و وزیر از زبان نصرخان و فرستادن عبدالسلام به رسالت به نزد سلطان
معزالدین والدینا ملک‌شاه طاب ثراه و جعل الجنته مشواه ۹۴
- پیشکش ساختن خواجه عبدالسلام وزیر و روانه شدن به سوی سلطان معزالدین ملک‌شاه ۹۵
- کارسازی کردن خواجه نظام‌الملک جهت دامادی سلطان معزالدینا والدین ملک‌شاه با ترکان خاتون
بنت طمغاج خان به تدبیر خواجه عبدالسلام وزیر نصرخان ۱۰۲
- رفتن فخرالملک بن نظام‌الملک به اتفاق خواجه عبدالسلام و پیشکش بردن و دامادی کردن سلطان
ملکشاه ۱۰۵
- قضه ملک رکن الدین والدین عمادالاسلام والمسلمین قاورد بن چغریک که او را قره ارسلان گفتند و
گرفتن هرموز و فارس تا در لشکر همدان با سلطان ملک‌شاه حرب کرد و سپری شد ۱۰۶
- خلافت المقتدی بالله ابوالقاسم عبدالله بن محمد بن القايم ۱۱۵
- ذکر ولادت سلطان محمد و سلطان سنجر رحمهم الله علیه و مادر ایشان ۱۱۵
- خلافت المستظهر بالله ابوالعباس احمد بن المقتدی ۱۱۹
- بیت سید اجل جهت نظام‌الملک رحمه الله علیه ۱۲۰
- ذکر تاریخ آنچه بعد از سلطان ملک‌شاه رفت ۱۲۰
- ذکر سلطنت ابوالفوارس سلطان سنجر بن ملک‌شاه ۱۲۴
- سلطنت سلطان غیاث‌الدینا والدین ابوشجاع محمد بن ملک‌شاه قیم امیرالمومنین ۱۲۶
- قضه ملک عمادالدوله والدین تورانشاه بن ملک قاورد بن چغریک بن میکائیل بن سلجوق در
کرمان ۱۳۲
- قضه ملک ایران‌شاه بن ملک تورانشاه بن قاورد ۱۳۴
- قضه سلطنت ملک محیی‌الاسلام والمسلمین ارسلانشاه بن کرمان‌شاه بن قاورد رحمه الله علیه
مصتف کتاب در تواریخ آل سلجوق منظوم می‌آورد ۱۳۵
- ذکر پسران ملک ارسلانشاه کرمان‌شاه ملک محمد سلجوق طغرل‌شاه بهرام‌شاه عتاب شاه عبدالله عدد
ایشان هفت بود ۱۴۴
- قضه گذشتن ملک ارسلان شاه و سلطنت پسر او ملک مغیث الدینا والدین محمد ۱۴۵
- مصاف اول بلخ و لشکر ترمذ و جیلان با دولت‌شاه والی بلخ فی سنه احدی و تسعین و اربعمائه اول
مصاف سلطان معزالدینا والدین سنجر در خراسان و توران ۱۴۹
- قضه رفتن سلطان اعظم معزالدینا والدین سنجر و گرفتن ولایت خوارزم و حوالی و ترکتارق و امیرداد و
لشکر مازندران و قهستان در سنه ثلاث و تسعین اربعمائه ۱۵۶

ذکر رفتن سلطان سنجر به غزنین به جنگ ارسلان بن سلطان مسعود بن ابراهیم بن مسعود بن محمود
۱۶۸

خلافت المسترشد بالله ۱۷۱
گفتار در جنگ سلطان سنجر و سلطان محمد بن محمد ملک‌شاه در دشت ساوه از گفتار مصنف کتاب
به نظم ۱۷۲
تدبیر کردن علی یار و شاه بهروز که سلطان محمود را بنای بوس عمو سلطان سنجر برند و نامه
نوشتن ۱۷۴
نامه نوشتن سلطان محمود و امراء عراق به شاه سنجر و عذر خواستن ایشان ۱۷۵
گفتار در داماد شدن سلطان محمود با دختر سلطان سنجر مہملک در ری ۱۷۹
گفتار در باز آمدن سلطان سنجر به خراسان و اوضاع آن ۱۸۰
ذکر آمدن قدرخان از ترکستان و مصاف سلطان سنجر با قدرخان از نظم مصنف جامع التواریخ که
تواریخ آل سلجوق به اسم و لقب شاهرخ بهادر نظم کرد ۱۸۲
نامه نبشتن سلطان سنجر به قدرخان شاه ترکستان ۱۸۳
رسیدن امیر خراسان حاجب قماج به ترمذ به پیش قدرخان و رسانیدن مکتوب ۱۸۴
جواب مکتوب قدرخان به حضرت سلطان سنجر بن ملک‌شاه ۱۸۵
رسیدن نامه قدرخان به سلطان سنجر و ترتیب حرب کردن و آمدن به جنگ قدرخان به ترمذ .. ۱۸۶
گفتار در ضبط ممالک توران و نشان خاقان علاالدین ارسلان خان محمد بن سلیمان بن داود بر تخت
سمرقند و توران که از فرزندان افراسیاب بود و پادشاه زاده توران بود و دادن دختر خاقان ایل بکان
ترکان به حضرت سلطان سنجر و مراجعت نمودن بر تخت ایران ۱۹۹
گفتار در رفتن سلطان سنجر به غزنین کرت دوم به جنگ بهرامشاه در سته ثلاثین و خمسمایه سحریه
نبویه از نظم مصنف که در حق آل سلجوق از نظم مصنف کتاب ۲۰۱
گفتار در تدبیر کردن سلطان سنجر درباره شیران و فلک الدین علی شیرا فرستادن که شیران آن بیشه را
بکشد و به پای تخت سلطان آورد ۲۰۲
گفتار در تنگی لشکر و صفت برف و باران و رعد و برق که در منازل روی نمود اما عاقبت به خیر بود
۲۰۳

رسیدن قاضی چغانی به رسم رسولی از پیش شاه غزنین و هندوستان بهرامشاه ۲۰۵
خبر یافتن حاجب مؤیدالدین متعال از لشکر غزنین که کمین کرده بودند و سردار لشکر طغرل حب بود
اورا بکشتند و باقی اسیر با مال به پای تخت شاه سنجر آوردند ۲۰۶
گفتار در ذکر کیفیت حال سنجر و اوصاف او اول چون ذکر فضلا و اصحاب علم و دانش در پیش آمده
اسامی ایشان و کتبی که تصنیف کرده به مفصل آورده می شود. والله اعلم بالصواب ۲۱۰

- ذکر اوضاع سلطان سنجر ۲۱۱
- حکایت تیرانداختن سنجر و یک نوبت خطا شدن و کشتن فرزند مردم و تدارک کردن ۲۱۲
- ذکر رفتن سلطان دیگر نوبت به ماوراءالنهر ۲۱۴
- خلافت الراشد بالله ابوالفضل ۲۱۶
- خلافت المقتفی لامرالله ابو عبدالله محمد بن المستظهر بالله بیست و چهار سال و شش ماه مدت خلافت او بود ۲۱۷
- ذکر مصاف سمرقند ۲۱۷
- مصاف سلطان سنجر با گورخان قطایی ۲۱۸
- گفتار در جنگ سلطان سنجر با گورخان خطای و کشته شدن لشکر اسلام در دست کفار در تواریخ دیدیم که هشتاد هزار مسلمان به قتل آمدند. والله اعلم ۲۲۰
- گفتار در شرح حال سلطان سنجر که از لشکرگاه بیرون رفت و رسیدن به بلخ و شهر مرو ۲۳۲
- گفتار در بازگشتن گورخان از بخارا به ترکستان و رسول به حضرت سلطان اعظم سنجر ملکشاه فرستادن ۲۳۴
- جواب فرستادن سلطان سنجر و روان کردن یمین الدوله سنغر و موفق الدین احمد عارض را و پیشکشها و تحفها که از خراسان و عراق و تبریز و روم و مصر و شام خیزد فرستاد که حشم گورخان و دیگر امراء کفار خیره و حیران ماند ۲۳۶
- گفتار در روان شدن مهد علیا و امیر خراسان قماج از بلاسغون ترکستان بحضرت سلطان خداوند عالم سلطان اعظم سنجر و فرستادن تبرکات و غنیمت ۲۳۸
- ابتداء فتنه حشم غز ۲۴۲
- ذکر محمود خان ۲۴۷
- خلافت المستنجد بالله ابوالمظفر یوسف بن المقتفی لامرالله دوم ۲۴۷
- خلافت المستنقی بامرالله ابو محمد الحسن بن المستنجد بالله ۲۴۹
- ذکر سلطنت ملک محی الدنیاء والدین طغرلشاه بن محمد بن ارسلان شاه بن کرمانشاه بن قاورد از آل سلجوق که در کرمان و عمان و فارس سلطنت کردند ۲۵۰
- ذکر قصه ملک تورانشاه بن طغرل ۲۵۶
- قصه ملک قطب الدین محمد اتابک بزقش علیه الرحمه ۲۵۷
- قصه رسیدن ملک بهرامشاه به دارالملک بردسیر و رفتن اتابک محمد به بم به خدمت ملک ارسلان ۲۵۸
- قصه رسیدن ملک بهرامشاه از خراسان و لشکر آوردن ۲۶۱
- قصه حال رسیدن ملک ارسلان به حضرت سلطان ارسلان سلطان بن طغرل به عراق ۲۶۳

۲۶۸.....	قصه حال طرم طی و در پیش افتادن
۲۷۳.....	قصه رفتن اتابک محمد به خدمت ملک بهرامشاه به بم
۲۷۷.....	قصه رفتن ملک ارسلان به یزد
۲۷۹.....	قصه احوال سابق الدین علی سهل و مقام او در کرمان
۲۸۱.....	قصه آمدن ملک ارسلان و اتابک یزد از یزد به بردسیر
۲۸۳.....	قصه درآمدن اتابک محمد از آبیگ و گرفتن بردسیر
۲۸۴.....	قصه رسیدن آبیگ دراز به بم
۲۸۸.....	قصه عذر کردن زین الدین و لشکر فارس بر لشکر کرمان
۲۸۹.....	قصه ملک تورانشاه
۲۹۲.....	قصه غلامان مؤید و آوردن مؤید الدین ریحان از یزد
۲۹۶.....	قصه رفتن اتابک محمد به پارس و آوردن تاج الدین خلیج به حیرفت
۳۰۰.....	قصه آمدن غزبه کرمان از خراسان
۳۰۱.....	قصه کشتن تورانشاه و به پادشاهی نشانیدن پادشاه محمد شاه
۳۰۲.....	قصه در رفتن ملک محمد شاه به بم
۳۰۴.....	قصه سلطان محمود بن محمد ملکشاه در اصفهان و عراق زمین
۳۰۵.....	قصه سلطان رکن الدین ابوطالب بن طغرل بن محمد ملکشاه
۳۰۵.....	قصه سلطان غیاث الدین مسعود بن محمد ملکشاه
۳۱۳.....	قصه سلطان غیاث الدین ابوشجاع ملکشاه بن محمود بن محمد بن ملکشاه قسیم امیرالمؤمنین
۳۱۴.....	قصه سلطان غیاث الدین ابوشجاع محمد بن محمود بن محمد ملکشاه
	قصه سلطنت سلطان مفخرالدین ابوالحارث سلیمان بن محمد ملکشاه برهان امیرالمؤمنین
	۳۲۰
۳۲۱.....	قصه سلطان رکن الدین ارسلان بن طغرل بن محمد ملکشاه قسیم امیرالمؤمنین
	قصه سلطان الاعظم رکن الدین ابوطالب طغرل بن ارسلان بن محمد بن ملکشاه قسیم امیرالمؤمنین
۳۲۹.....	
۳۳۱.....	منابع
۳۴۱.....	نمایه

پیشگفتار

سلجوقیان که به جغرافیای وسیعی از آسیای میانه تا کرانه های مدیترانه حکمرانی کرده و ایران و آسیای صغیر را موطن خود قرار داده بودند، بخاطر ایفای نقش مهم تاریخی شان، در تاریخ شرق و دنیا، جایگاه مهمی را بخود اختصاص داده اند. در ذکر اهمیت چنین موضوعی باید اذعان داشت؛ علیرغم آنکه تحقیقات مربوط به تاریخ سلجوقیان مربوط به ادوار گذشته است اما هنوز تحقیقات یاد شده نتوانسته است نتایج در خوری به همراه داشته باشد. چنین وضعیتی، تا حدودی مربوط به منابعی است که زمان سلجوقیان به زبان های گوناگون نوشته شده و در عصر حاضر هنوز امکان تصحیح و نشر نیافته اند. منابع زیادی که امروزه در کتابخانه های خصوصی و نسخ خطی یافت می شوند هنوز به طور جد مورد امعان نظر قرار نگرفته اند. اثری که پیش روی شماست، معرفی، تحلیل و تحقیق یک منبع بسیار مهم، از تاریخ سلجوقیان است که تاکنون ناشناخته مانده است.

بخش سلجوقیان جامع التواریخ که مؤلف دوره تیموریان حسن یزدی آنرا به زبان فارسی نگاشته است، با تطبیق آثاری که مرتبط با موضوع کتاب است تصحیح و علاوه بر چاپ آن به زبان فارسی، در نسخه دیگری به زبان ترکی استانبولی هم چاپ خواهد گردید. در بخش بعدی، پس از آنکه زندگی مؤلف اثر بیان گردید، به محتوای اثر و اهمیت آن پرداخته خواهد شد؛ بدینوسیله اهمیت دوره سلجوقیان بیش از پیش عیان گردیده و خصوصیات نگارشی و زبانی اثر در تطبیق آن با دیگر نسخ خطی مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت. در ترجمه و تصحیح دقیق متن، همه منابع و نسخ خطی

مد نظر قرار گرفته‌اند. در بخش دوم، تفاوت نگارش این نسخه با نسخه‌های دیگر تشخیص داده شده و این تفاوت‌ها در پاورقی هر صفحه بطور دقیق مشخص گردیده است.

در تحقیق، تصحیح و نشر این اثر محققین ارجمندی نقش داشته‌اند. ابتدا لازم می‌دانم از مرحوم پرفسور دکتر ایرج افشار (خدایش بیامرزد) که به سال ۲۰۰۷ مراد در خانه خود در تهران پذیرا شد، یاد کنم. ایشان اطلاعات ذی‌قیمتی در خصوص مؤلف اثر و نیز خود اثر ارائه فرمودند. از جناب عبدالله نجفی (کتابخانه ملی ایران) که در تهیه نسخه تهران اثر، مساعدت فرمودند تشکر می‌کنم. از آقای دکتر عبدالحسین لاله عضو هیات علمی فرهنگستان هنر که در تصحیح متن کمک‌های ارزشمندی کردند و نیز از استاد عزیزم، جناب آقای پرفسور دکتر مصطفی چیچیکلر تشکر می‌کنم. از برادر دانشمندم جناب آقای پرفسور عثمان اوزگودنلی که از همان مراحل اولیه کتاب تا آخرین مرحله آن کنارم بوده و با راهنمایی‌های سودمندشان نقشی کتمان‌ناپذیر در تهیه اثر داشته‌اند صمیمانه تشکر می‌کنم. و در پایان از استاد راهنمایم پرفسور دکتر م. سعید پولاد کمال تشکر را دارم که با اطلاعات ارزشمندشان مرا در این امر مهم یاری فرمودند.

بلنت اوقوزو گودنلی

استانبول. ۲۰۱۴